

## KOSOVA'NIN AVRUPA BİRLİĞİ'NE ENTEGRASYON SÜRECİ VE BU SÜREÇTE KOSOVA TÜRKLERİ

Sibel AKGÜN\*

---

### ÖZET

Balkanların en genç ve yeni devleti olan Kosova, Soğuk Savaş sonrası uluslararası sistemde yaşanan büyük değişimin bir parçası olarak ortaya çıkmış bir devlettir. Bu devletin kurulduğu 17 Şubat 2008 sonrası, genel olarak diğer bütün eski Doğu Bloğu ülkeleri ve Yugoslavya'dan ortaya çıkan devletler gibi dış politikasının en önemli amacı, Avrupa kurumları ile entegrasyon sürecini başarı ile tamamlamaktır. Ancak bir yandan komşusu Sırbistan ile yaşadığı sorunlar ve diğer yandan ülke içinde azınlıklar, ekonomi, güvenlik, kamu yönetimi ve yargı gibi alanlarda yaşanan sıkıntılar, ülkenin AB ile entegrasyon sürecini akamete uğratmaktadır.

Çalışmada, Kosova'nın AB ile olan entegrasyon süreci, bu süreçte geçirilen aşamalar ve gelinen nokta, ülkenin ikinci büyük azınlığı olan Kosova Türklerinin bu sürece olan tavrı ile beraber ele alınarak, analiz edilecektir.

**Anahtar Kelimeler:** Avrupa Birliği, Kosova, Kosova Türkleri, Entegrasyon

### THE INTEGRATION PROCESS OF KOSOVO TO THE EUROPEAN UNION AND THE KOSOVO TURKS DURING THIS PROCESS

### ABSTRACT

As the youngest and newest state in the Balkans, Kosovo is a state that appeared as part of the large transformation that took place in the international political system after the Cold War. Subsequent to the creation of this state on 17 February 2008, in general its most important foreign policy objective, as with all of the other states emerging from former East Block countries and Yugoslavia, is to successfully complete the integration process with European institutions. However, existing problems with Yugoslavia on the one hand, and difficulties experienced in the areas of minorities in the country, the economy, security, public administration and judiciary on the other hand, are leading the country to failure in this integration process with the EU.

In the study, the process of integration with the EU in Kosovo, and in the process passed the point reached in stages, which is the country's second largest minority in Kosovo Turks with this process by taking the attitude, will be analyzed.

**Keywords:** European Union, Kosovo, Kosovo Turks, Integratio

---

\* Sakarya Üniversitesi, İİBF, Uluslararası İlişkiler Bölümü,  
e-mail: sgulcan@sakarya.edu.tr

### **Giriş: Kosova'nın Tarihten Günümüze AB ile İlişkileri**

Türkçe'de "Üzeri sık ormanlarla kaplı dağ" anlamına gelen Balkanlar, çok sayıda etnik ve dini grubun iç içe yaşadığı bir bölgedir. Bu bölge aynı zamanda bu özelliğinden dolayı bir yandan bir kültür zenginliği içindeyken, diğer yandan "Avrupa'nın barut fıçısı" niteliğine sahiptir.

Avrupa için Balkanlar, II. Dünya Savaşından Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği (SSCB)'nin dağılmasına kadar olan zaman diliminde bir tehdit unsuru olan bir bölge olarak konumlanmıştır. Bölgenin bir kısmının SSCB etkisinde kalması, bir kısmının ise iki kutuplu yapıdan uzak durarak Avrupa sisteminden uzaklaşması, uluslararası sistem içinde Avrupa karşısında yer almakta idi. Balkanlar, Avrupa kıtasında yer almasına rağmen Batı Avrupa tarafından "Avrupalı kimliğine" sahip olarak görülmemiş ve Soğuk Savaş boyunca Türkiye ve Yunanistan dışında bölgeye ilgi en alt düzeyde olmuştur. Avrupa'nın ekonomik ilişkileri bile bu dönemde Sovyet etkisi ile gelişmemiştir.

Batı Avrupa ile Batı Balkanlar arasında siyasi ilişkilerin başlaması 1990 yılından sonra olmuştur. 1990 yılından itibaren yeni bir yapılanma içine giren Avrupa Topluluğu ( AT )'nun Avrupa Birliği ( AB ) olma yolunda adımlar atacağı bu yıllar aynı zamanda Balkan'lar da yeni devletlerin kurulması ile denk düşmektedir. Avrupa'nın siyasi olarak da birleşme sürecinde Batı Balkan ülkeleri öncelikli olarak Yugoslavya örneğinde olacağı gibi bağımsızlıkları için savaşmışlar, savaşın dışında kalanlar ise komşuları ile sorunlar yaşamış ya da dönüşüm sürecinin sancılarını çekmişlerdir. Balkan devletlerinin birbirinden farklı ekonomik gelişmişlik düzeyine sahip olmaları ilişkileri ilk başlarda kısıtlayan diğer bir önemli faktör olmuştur. Bağımsızlık ve dönüşüm süreçlerini atlattıktan sonra ise 1990'ların ortalarından itibaren hızla ilişkiler gelişmeye başlamış ve AB'nin yeni üyelerle genişleme sürecine dahil olmaya çalışmışlardır<sup>1</sup>.

İlk etapta Soğuk Savaşın bitmesi ile Orta ve Doğu Avrupa ülkelerine komünist blokla arasında tampon bölge olarak bakan Batı Avrupa ülkeleri için Yugoslavya'nın parçalanma süreci ilk ciddi sınav olmuştur. Maastrich Anlaşması ile oluşturacağı yeni yapılanma içinde Ortak Dış ve Güvenlik Politikasını da test etme imkanı bulduğu bu parçalanma sürecinde Yugoslavya'ya bakışı mevcut hali ile ülkenin toprak bütünlüğünün korunması ve Batı sistemine entegre edilmesi olmuştur. Bu nedenle 1991 yılında Hırvatistan ve Slovenya'nın bağımsızlıklarını ilan etmelerinin hemen ardından "Yugoslavya'nın toprak bütünlüğünü" desteklediği beyan edilmiştir. AT'nin krizin başında takındığı tavır sorunun en kısa sürede Yugoslavya'nın toprak bütünlüğüne zarar vermeden önlenmesi olmuştur<sup>2</sup>.

---

<sup>1</sup>Tsoukalis Loukas, "The European Community and the Balkans", *The Volatile Keg: Balkan Security After the Cold War*, Ed: F. Stephen Larrabe, The American University Press, Washington, 1994, s.219.

<sup>2</sup>Martin Holland, *European Community Integration*, St Martin Press, New York, 1992, s. 136..

AT ülkeleri krizin başlangıcında diplomatik ve ekonomik destek programları ile krizi kontrol altında tutabileceği inancı içinde idi<sup>3</sup>. Ancak Almanya tarihi ve kültürel sebeplerle AT'nin Badinter Raporunun tanıma için koyduğu 15 Ocak 1992 tarihini beklemeden 23 Aralık 1991'de Hırvatistan ve Slovenya'yı tek taraflı olarak tanımıştır. Almanya'nın bu hareketi oluşturulmaya çalışılan ortak dış politikaya zarar verirken, İngiltere ve Fransa'yı zor duruma düşürmüştür. Krizin başında değişen AT politikası ve Yugoslavya'dan ayrılmak isteyen bağımsız olma isteğinin onaylanması, bundan sonraki süreçlerde AT'nin dış politikasına güven eksikliği şeklinde yansımıştır. Hırvatistan ve Slovenya'nın tanınmasının ardından Nisan 1992'de Bosna Hersek'in de bağımsız bir devlet olarak ortaya çıktığı süreç sonrası başlayan sıcak çatışma döneminde de AB ülkeleri çatışmalara nasıl müdahale edileceği konusunda bir türlü görüş birliğine varamamış ve sonunda Birleşmiş Milletler ( BM ) kanalı ile bölgeye müdahale etmeye başlamıştır<sup>4</sup>.

Yugoslavya içinde 1974'den itibaren özerk statüye sahip olan Kosova ise, bu ülkenin dağılması ile birlikte Sırbistan ve Karadağ'dan oluşan yeni Yugoslavya Federal Cumhuriyeti içinde kalmıştır. Sırbistan'ın Kosova'nın özerk statüsüne son verdiği 1989 sonrası bağımsızlık çalışmaları başlamış, bölgenin % 90 nüfusunu oluşturan Arnavutlar, bu konuda başka bir alternatif düşünmez olmuştur. Kosova, Bosna'da savaşlar olurken Sırp yönetimi altında hakları elinden alındığı için öncelikli olarak o dönemde daha çok "sivil itaatsizlik" politikası izlemiş ve kendi paralel oluşumlarını kurmuştur. İbrahim Rugova önderliğinde savaşa karışmadan, Sırbistan'ın Kosova'daki egemenliğini meşrulaştıracak her hareketten kaçınmışlardır. Ancak Bosna savaşına son veren 1995 yılındaki Dayton Anlaşması sonrası, Kosovalı Arnavutlar içinde muhalif hareketlerin ön plana çıkması ile 1997 yılında Kosova Kurtuluş Ordusu ( UÇK ) kurulmuştur. 28 Şubat 1998'de UÇK'nın Sırp devriyelere ateş açması sonucu Slobodan Milošević yönetimindeki Sırbistan ordusu da harekete geçmiştir<sup>5</sup>.

Aslında Kosova'da Arnavutlar ve Sırbistan ordusu arasında sıcak çatışma yaşanmadan önce bölgedeki gelişmeleri yakından takip eden AB, Dayton Anlaşmasının hemen ardından 23 Ekim 1996'da Avrupa Parlamentosu'nda yapılan görüşmede ele alınmış ve Kosova'ya genişletilmiş özerklik verilmesi ve Belgrad yönetimine Temas Grubu ile yapıcı bir ilişki içinde olması tavsiye edilmiştir. Bölgedeki şiddetin istikrar için ciddi bir tehlike olduğunu gören AB, 1996 ve 1997 yıllarında gelişmeleri yakından takip ederek, gerilimi arttırıcı hareketlerden kaçınılmasını istemiştir. 1998 yılının başında Kosova'da çatışmaların başlaması üzerine bölgedeki barış ve istikrarın bozulması karşısında uluslararası topluluğun,

---

<sup>3</sup>Bu amaçla ekonomik olarak ilk etapta Federal hükümete 850 milyon dolar kredi sağlanmış ve AT Troykası 1991 Lahey görüşmeleri, 1992'de Badinter Komisyonu gibi diplomatik girişimlerde bulunmuştur.

<sup>4</sup>Ben Soetendorp, Foreign Policy in the European Union, Longman, New York,1999, s.141-142

<sup>5</sup>Şule Kut, "Kosova: Milliyetçiliğin Kör Düğümü", Foreign Policy, Güz, 1998, Yıl: 1, Sayı: 3, s.57- 58.

askeri birimler aracılığı ile Kosovalı Arnavutlara aşırı şiddet uygulayan Yugoslavya yönetiminin davranışının kabul edilemez olduğu belirtilmiştir<sup>6</sup>.

15 Haziran 1998'de Cardiff Zirvesinde Avrupa Konseyi Kosova'ya genişletilmiş özerklik verilmesi ve saldırıların bir an önce durdurulması istenmiştir. Avrupa Konseyi'ne göre Kosova'nın statüsü canlı bir siyasi süreç ile başlatılmalı ve iki taraf da görüşmelere katılmalı idi. AB, güven inşa edici önlemler üzerinde de anlaşmaya varılması için uluslararası katılımlı bir konferans toplanması ve Kosova için atanan AB Özel Temsilcisinin müzakere sürecine aktif olarak katılacağını açıklamıştır. Yani 1998 yılı boyunca AB'nin Kosova politikası, genelde çatışmaların sona erdirilmesi yönünde bildiri yayınlayarak, Yugoslavya üzerindeki baskıyı arttırmak ve ülkenin statüsü için bir an önce müzakere sürecinin başlatılması politikası olmuştur<sup>7</sup>.

AB, 13 Kasım 1998'de aldığı Konsey kararı ile Maastricht Antlaşmasının J/4 maddesinden yola çıkarak BAB ( Batı Avrupa Birliği )'ı, AB'nin NATO (Kuzey Atlantik İttifak Paktı ) ve AGİT (Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı ) gözlemci misyonlarına katılımın sağlanmasına yardımcı olmakla görevlendirmiş ve askeri bir güç olma yolunda ilk ciddi adımını atmıştır. Ancak Danimarka'nın Kosova'daki gözlemci misyonuna katılmayacağını açıklaması ile hem AB'nin Ortak Dış ve Güvenlik Politikası hem de askeri bir oluşum kurma amacı zarar görmüştür. Mart 1999'da NATO kapsamında Kosova'ya askeri operasyonun başlaması sonrası yapılan Avrupa Konseyi toplantısında Kosova'daki vahşete son verilmesi çağrısı yinelenmiştir<sup>8</sup>.

1999 yılındaki NATO harekati sonrası 10 Haziran 1999'da Kosova BM Güvenlik Konseyi'nin 1244 sayılı kararı ile kurulan UNMIK ( Birleşmiş Milletler Kosova Misyonu ) yönetimi altına girmiştir. AB ve üye devletler, Kosova'nın ekonomik olarak yeniden imarı için öncü rol oynamış, 1999 yılında Avrupa Komisyonu savaştan etkilenenler için 378 milyon Euro acil insani yardım ve savaşın izlerini kaldırmak için 127 milyon Euro yeniden yapılandırma yardımı temin etmiştir. 2000'li yıllarda da devam eden bu yardımlar dışında savaş sonrası askeri çatışmaları önlemek kurulan KFOR ( Kosova Barış Gücü )'un % 80 askeri kapasitesini oluşturmuştur<sup>9</sup>.

AB'nin savaş sonrası Kosova'da eylemleri iki kola ayrılmıştır: Birincisi ECHO ( Avrupa İnsani Yardım Ajansı ) aracılığı ile yapılan insani yardımlar ve Yeniden Yapılandırma Avrupa Ajansı aracılığı ile yapılan temel yapılandırma yardımlarıdır. İkincisi BM içinde UNMIK içinde üstlendiği roldür. AB'nin UNMIK içinde temel görevi Kosova'nın ekonomik olarak yeniden yapılandırılmasıdır.

---

<sup>6</sup>Christopher Hill and Karen Smith, European Foreign Policy, Key Documents, New York and London, Routledge, 2000, s. 386.

<sup>7</sup>age., s. 389.

<sup>8</sup> Göknil Erbaş, "Avrupa Birliği'nin Ortak Dış ve Güvenlik Politikası Oluşturma Sürecinde Batı Balkanlar", Ankara, Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek lisans Tezi, 2005, s.37.

<sup>9</sup>[http://europa.eu.int/comm/external\\_relations/see/fry/kosova/index.htm](http://europa.eu.int/comm/external_relations/see/fry/kosova/index.htm), Erişim Tarihi: 24 Mart 2009.

## 1. Kosova'nın Bağımsızlığı Sonrası AB ile Olan Entegrasyon Süreci

Kosova'nın 1999 NATO müdahalesi sonrası en önemli konulardan biri ülkenin belirsiz statüsü olmuştur. BM Güvenlik Konseyi'nin 1244 sayılı kararı ülkenin Sırbistan- Karadağ arasındaki yeni Yugoslavya Federasyonu içinde en yüksek düzeyde özerk statüsünün korunması ve geleceği için görüşmeler yapılmasını kapsayan içeriği söz konusu idi.

Ancak UNMIK yönetimi altındaki ülkede 1999 sonrası Kosovalı Arnavutlar her türlü iç idareyi oluşturdukları organlar vasıtası ile yönetmekte idi. 2003 yılı sonlarında ABD ( Amerika Birleşik Devletleri ), Kosova'nın nihai standartları yerine getirmesi durumunda 2005 yılında nihai statüsünün belirlenmesi için görüşmelere başlanmasına yeşil ışık yakmıştı. Ülkede yaşanan Arnavut- Sırp geriliminden ve 2004 yılında yaşanan şiddetin ardından nihai statü görüşmelerine başlanmamış ve 2007 yılında BM Genel Sekreteri Özel Temsilcisi Martti Ahtisaari'nin hazırladığı plan çerçevesinde ülkeye uluslararası gözetim altında bağımsızlık verilmesi ve ülkedeki azınlık haklarının korunması koşulu ile görüşmelere başlanması istenmiştir. AB'nin de desteklediği Ahtisaari planı yeni Yugoslavya'nın bu planı kabul etmemek için ayak diremesi karşısında başarısızlığa uğramıştır<sup>10</sup>.

Sürecin bu şekilde belirsiz ilerlemesi karşısında 17 Şubat 2008 tarihinde Kosova Parlamentosu toplanarak ülkenin bağımsızlığını ilan etmiştir. Sırbistan'ın Kosova'nın bağımsızlığını tanımayacağını ilan etmiştir. Sırbistan, konuyu 2009 yılında Uluslararası Adalet Divanı götürmesine karşın, Divan bağımsızlık kararı ile ilgili olumsuz bir karar vermemiş ve Kosova'yı 22 AB ülkesi dahil olmak üzere bugün itibari ile 85 ülke tanımıştır. UNMIK'te ülkede bağımsızlık ilanı sonrası 9 Aralık 2008'de görevini AB'nin en büyük misyonu olan EULEX ( AB Kosova Hukukun Üstünlüğü Misyonu )'e bırakmıştır. Bu misyon UNMIK'ten farklı olarak ülkenin polis- yargı ve gümrük alanlarında atadığı personeli ile danışma ve gözetim hizmeti vermektedir<sup>11</sup>.

Ülkede KFOR ve EULEX kapsamında bir anlamda uluslararası müdahalecilik devam ederken, ülkenin diğer Balkan ülkeleri gibi AB ile entegrasyon süreci 1999 NATO müdahalesinden itibaren devam etmektedir. Entegrasyon sürecinin son aşaması olan AB ile üyelik ise hem iç sorunlarından hem de Sırbistan ile yaşadığı sorunlardan dolayı şimdilik zayıf bir ihtimaldir. Bu süreci daha iyi anlamak için AB'nin Batı Balkan ülkeleri ile olan teorik entegrasyon çalışmalarına bakmak gerekmektedir.

Soğuk Savaşın sona ermesi ve Yugoslavya'nın dağılması sonrası AB için Batı Balkan ülkelerinin birliğin içine dahil edilmesi en önemli hedeflerden biri haline gelmiştir. Hem AB için hem de bağımsızlığını yeni kurmuş veya sosyalist sistemin sona erdiği bu ülkelerde AB ile üyelik süreci en önemli dış politika hedeflerinden biri haline gelmiştir. Süreç içinde istisnalar hariç bugün bu ülkelerin

<sup>10</sup>Tayyar Arı- Ferhat Pirinççi, " Soğuk Savaş Sonrasında ABD'nin Balkanlar Politikası", Alternatif Politika, Cilt 3, Sayı: 1, Mayıs 2011, "s. 15- 16.

<sup>11</sup>Sibel Akgün, " Kosova'da Yeniden Yapılandırma Çalışmaları Kapsamında Bugünkü Durum", Gazi Akademik Bakış, Cilt: 5, Sayı: 10, Yaz 2012, s. 266- 267.

büyük çoğunluğunun AB üyelik hedefi gerçekleşmiştir. En son Hırvatistan 2013 yılı Temmuz'unda AB'ye tam üye olarak kabul edilecektir. Bu süreci tamamlayamamış ülkeler ise Sırbistan, Karadağ, Makedonya, Bosna Hersek ve Kosova'dır. Bu ülkelerin AB ile üyelik süreci henüz başlamamıştır. Bunun sebebi ise bu ülkelerin AB'nin üyelik için istikrar ve barış sürecini iç ve dış sorunları nedeni ile oluşturamaması ve bazı spesifik nedenlerdir. Bu nedenlere geçmeden önce AB'nin balkan ülkelerine yönelik olarak takip ettiği politikaları ele almakta fayda vardır.

AB, Bosna Savaşının sona ermesinden itibaren bölgeye yönelik olarak ilk girişimi, 13 Aralık 1995'te başlattığı ve Fransa'nın önerisi ile oluşturulan İyi Komşuluk ve İstikrar Süreci ( Royaumont Süreci )'dir. Güneydoğu Avrupa'da istikrarı ve iyi komşuluk ilişkilerini geliştirmeyi ve bu yolla barış, istikrar, işbirliği ve demokrasi ilkelerini benimseyerek bütünleşen Avrupa idealine katkıda bulunmayı amaçlayan bu girişime Bosna Hersek, Yugoslavya Federal Cumhuriyeti, Hırvatistan, Slovenya, Makedonya, Arnavutluk, Macaristan, Bulgaristan, Romanya, AB ülkeleri, ABD ve Rusya ile AGİT katılmıştır. Ardından 1996 yılında yine AB tarafından Dayton Anlaşması ve Yugoslavya'daki AGİT çalışmalarını tamamlamak için Bölgesel Yaklaşım Politikası başlatılmıştır. Politika temel olarak Balkanlar'da ekonomik iyileşme, iyi komşuluk ilişkileri ve istikrarın güçlendirilmesi konusunda yardımcı olacak bir genel çerçeve belirlemektir. Bu kapsamda Doğu ve Orta Avrupa Ülkelerini Yeniden Yapılandırma Programı ( PHARE ) denilen ekonomik yardım programı uygulamaya konulmuştur<sup>12</sup>.

Kosova'da 1999 yılında başlayan NATO bombardımanı sonrası AB tarafından bölgede başlatılan en kapsamlı Balkan politikası İstikrar ve Katılım Ortaklık Süreci denilen girişim olmuştur. İstikrar ve Ortaklık Süreci, ekonomik ve insani kaynaklarla, siyasi çabanın birlikte oluşturacağı uzun dönemli bir politika olmuştur. Süreç, Arnavutluk, Bosna Hersek, Yugoslavya Federal Cumhuriyeti, Makedonya ve Hırvatistan'dan oluşan Batı Balkan ülkelerinin AB ile bütünleşme olanağı bulacağı ve her ülkenin kendi durumuna göre değerlendirileceği bir temel üzerine oturtulmuştur. Süreç temel olarak dört aşamadan oluşmaktadır. Birinci evre, İstikrar ve Katılım Anlaşması için imzaların atılmasıdır. İkinci evre, İstikrar ve Katılım Anlaşmasının müzakere edilmesi ve tamamlanmasıdır. Üçüncü evre, AB maddi desteği ile Anlaşmanın tamamlanmasının önünü açmaktır. Son evre ise İstikrar ve Ortaklık Anlaşmasının imzalanarak, AB üyelik sürecinin başlamasıdır<sup>13</sup>.

İstikrar ve Ortaklık Anlaşması, AB'nin bölgeye yönelik temel yaklaşımlarını içeren ve Batı Balkanların AB sistemine uyumunu sağlamaya yönelik olan anlaşmalar dizisidir. Bu anlaşma için görüşmelere başlamak için şartlar hukukun üstünlüğü, demokrasi, insan ve azınlık haklarına saygının gerçekleşmesi, serbest ve adil seçimlerin sağlanması, temel ekonomik reformların gerçekleştirilmesi ve komşuluk ilişkilerinin geliştirilmesidir. Bu ortak paydalar etrafında her ülke ile ilgili özel koşullar ve istekler söz konusudur ve bu nedenle her ülke ile ayrı ayrı

---

<sup>12</sup>Elif Uçkan Dağdemir, “ Batı Balkan Ülkeleri İle Türkiye'nin Avrupa Birliği'ne Tam Üyelik Olasılıkları Üzerine Bir Değerlendirme”, Ankara Üniversitesi SBF Dergisi, Ocak 2004, 59- 1, s. 92- 93.

<sup>13</sup>Göknil Erbaş, 2005, s. 58- 61.

imzalanmaktadır. Hırvatistan, Makedonya, Bosna Hersek, Sırbistan, Karadağ bu anlaşmayı imzalamışlardır. Ancak Sırbistan ve Bosna Hersek için özel şartlar söz konusu olmuştur<sup>14</sup>.

Kosova'nın AB ile entegrasyon sürecinde en başta gelen sorun, ülkede yaşanan Arnavut- Sırp uyuşmazlığı ve çatışmalarıdır. Ülkede 2004 yılında başlayan ve günümüzde de devam eden Arnavut- Sırp çatışmaları aynı zamanda Kosova'nın ülkesel bütünlüğünün sağlanması konusunda zafiyet yaratmaktadır. Bunun dışında ülkede 1999 NATO operasyonu sonrası Sırbistan ve Karadağ gibi çevre ülkelere kaçan Sırp mültecilerin geri dönüşlerinin sağlıklı bir biçimde gerçekleştirilmesi, 2008 sonrası bağımsızlığını kazanan ülkenin adalet, hukukun üstünlüğü, azınlık haklarına saygı gibi konular dışında aslında yaşadığı en büyük problem Sırbistan tarafından tanınmaması ve halen Sırbistan'ın bir parçası olarak görülmesidir. Hem Kosova'nın kuzeyinde yaşayan Sırp'lar hem de Sırbistan Kosova'yı bağımsız bir ülke olarak görmemekte ve bu konuda sert bir tutum takınmaktadır. Kosova'nın komşusu ile yaşadığı bu ihtilaf sadece kendi AB üyelik sürecini değil, Sırbistan'ın üyelik sürecini de olumsuz etkilemektedir. Sırbistan ile Kosova arasında AB arabuluculuğunda müzakereler devam ettirilmeye çalışılmaktadır. Hatta AB, 28 Şubat 2012 tarihinde Sırbistan ile Kosova arasında yapılan görüşmelerin dokuzuncusunda, Kosova ile ilişkilerinin düzeltilmesi koşulu ile Belgrad'a üyelik için yeşil ışık yakmıştır<sup>15</sup>.

Bu anlaşmadan sonra Kosova'nın AB ile entegrasyon sürecinde en somut adım 29 Mart 2012'de İstikrar ve Katılım Anlaşmasının fizibilite çalışması için hazırlanan belgenin, ülkede yeni kurulan Avrupa Entegrasyonu Ulusal Konseyi'nin toplantısında AB Komisyonu'nun Genişlemeden Sorumlu Komiseri Stefan Füle tarafından Kosova Cumhurbaşkanı Atifete Yahyagil ile Başbakan Haşim Taçi'ye sunulması olmuştur. Füle, belgenin sunulmasını ardından yaptığı açıklamada fizibilite çalışmasının başlatılmasının Kosova'nın AB yolunda reformları, seçim reformları, yasa hakimiyeti ve azınlıkların entegrasyonu gibi konulara odaklanması gerektiğini belirtmiştir<sup>16</sup>.

Uluslararası Yönetim Grubu, 9 Eylül 2012'de Kosova'nın başkenti Priştine'de yaptığı toplantıyla Kosova'nın gözetimli bağımsızlığını sona erdirmiştir. ABD ve Türkiye'nin yanı sıra 23 ülkenin de yer aldığı grupta Türkiye'yi Maliye Bakanı Mehmet Şimşek temsil etmiştir.

Toplantıda Arnavutça konuşan Pieter Faith, Kosova'nın gözetimli bağımsızlığının resmen sona erdiğini söylemiştir. Faith, konuşmasının devamında, Uluslararası Yönetim Grubu'nun Kosova'da Ahtisari Planı'nın uygulanmasından memnunu olduğunu, özellikle multi etnik yapıya sahip Kosova'nın yapılanmasında son aylarda hükümetin önemli adımlar attığını belirtmiştir

---

<sup>14</sup>Erbaş, agt., s. 61- 62.

<sup>15</sup>Akgün, 2012, s. 270.

<sup>16</sup>“Kosova'nın AB Süreci için İlk Adım Atıldı”,

<http://www.euractiv.com.tr/genisleme/article/kosovanin-ab-sureci-icin-ilk-adim-atildi-024848>, Erişim Tarihi: 30 Eylül, 2012.

Kosova Başbakanı Haşim Taçi de o günü başarılı ve tarihi bir gün olarak nitelendirmiştir .

Taçi, "Kosova, demokrat dünyadan saygı görmekte. Uluslararası Ofisle birlikte Athisaari Planı'nı tamamen uyguladık. Doğal olarak Kosova'yı yeni sorunlar bekliyor. Kuzeyde Sırların entegrasyonu, ülke çapında hukukun üstünlüğünün sağlanması, AB üyeliği süreci, vizelerin kaldırılması gibi konular önceliklerimiz arasında" demiştir .

Yine de ülkenin AB ile entegrasyon süreci yukarıda ele alındığı gibi ülke içinde yaşanan Sırp- Arnavut çatışmalarından hem de Sırbistan- Kosova ilişkilerinin bozuk olmasından dolayı yavaş ilerlemektedir ve kısa vadede bu iki ülkenin AB üyeliği zor gözükmektedir.

## 2. Kosova Türkleri ve AB'ye Bakışları

Bütün Balkan coğrafyasında olduğu gibi Kosova'da da Türklerin tarihi çok uzun bir zaman dilimine dayanmaktadır. Yugoslavya'da yaşayan Türklerin tarihi ise 5. yüzyıla dayanır. Bu yüzyılda Avarların, Peçeneklerin, Uzların, Kumanların buralara yerleştikleri bilinmektedir. Bugün Balkan ülkelerinde yaşayan Türklerin büyük çoğunluğu 14. yüzyıldan itibaren Anadolu'dan göç ettirilen Osmanlı Müslüman Türklerine dayanmaktadır. 28 Haziran 1389 tarihli Kosova Savaşı'ndan sonra Kosova'nın da içinde bulunduğu birçok merkez Osmanlı egemenliği altına girmiştir. Kosova Savaşı sonrası bölgenin yapısı büyük oranda değişmiştir. Osmanlı topraklarından bölgeye iskan ettirilen Müslüman Türk nüfusunun yanı sıra Sırp Krallığı döneminde nüfusu dağlara itilen ve Slavlaşan Arnavutlar da hızla bölgeye tekrar yerleşmeye başlamıştır<sup>17</sup>.

Kosova, Osmanlı yönetimi altında iken 1877 - 1878 Osmanlı Rus Savaşı sonucunda imzalanan Berlin Antlaşması ile bağımsızlığını kazanan Sırbistan'ın denetimine geçmiş ve bu nedenle baskın unsur olan Arnavut nüfusa tekrar baskı başlamıştır. Bu dönemde Kosova Türkleri de Anadolu'ya göç etmeye başlamıştır. Osmanlı İmparatorluğu'nun 1912- 1913 Balkan Savaşları ile bölgeyi Sırp Krallığına bırakması ve bölgeden çekilmesinden sonra burada kalan Kosova Türkleri dönem dönem ülkede çeşitli baskılara maruz kalmıştır. Özellikle 1918 yılında Sırp - Hırvat ve Sloven Krallığı'na katılan bölgede yoğun bir şekilde Arnavutlara ve Türklere baskı yapılmaya başlanmıştır. Daha 1919 yılında ülkede yapılan toprak reformu ile toprakları elinden alınan ve buralara Sırp nüfusu yerleştirilen Kosovalı Türkler, aynı zamanda baskın nüfus gücü olan Arnavutlar tarafından da Arnavutlaştırma politikasına maruz kalmıştır. Bu durum karşısında Anadolu'ya göçler devam etmiştir. İki dünya savaşı arası dönemde Kosova'da Türkçe eğitim tamamen durdurulmuş ve bu zaman diliminde sadece bazı medreselerde dersler Türkçe olarak görülmüştür. Kosova Türkleri Tito'nun başa geçmesinden sonra Yugoslavya içinde tutunabilmeyi başlamıştır<sup>18</sup>.

<sup>17</sup>İlber Ortaylı, "Prizren'de Yaşayan Osmanlı", Milliyet, 17 Nisan 2011.

<sup>18</sup>Bilgehan A. Gökdağ, "Kosova Türkleri", Balkanlar El Kitabı, Cilt: II, Der: Osman Karatay-Bilgehan A. Gökdağ, Çorum, KaraM- Vadi Yay., s. 104- 105.



Yugoslavya Sosyalist Federal Cumhuriyeti'nin kurulması sonrası 25 Mart 1951 tarihinde Kosova- Metohiya Özerk Bölge Meclisince alınan karar uyarınca bölgede Türk varlığı resmi olarak kabul edilmiş ve Türklerin yaşadığı bölgelerde Türk dilinin eğitim - öğretimde kullanılması, basın yayın alanında kendi dillerinde yayın yapma, dernek kurma gibi hakları kabul edilmiştir. 27 Şubat 1974 tarihinde Kosova- Metohiya Sosyalist Özerk Bölge Meclisi'nin çıkardığı Anayasanın 1. maddesi ile de Kosova'da yaşayan Türkler, Arnavut ve Sırp larla birlikte kurucu unsur olarak tanımlanmıştır. Aynı Anayasanın 5. maddesine göre Türk dili ve yazısının Kosova'da diğer dillerle eşitliği kabul edilmiş, devlet organlarında kullanılan belge, form, evraklar ile resmi işlemlerin Sırpça - Arnavutça ve Türkçe olarak üç dilde yapılması, Türklerin Türkçe eğitim öğrenim görmeye hakkına sahip oldukları yazılmıştır<sup>19</sup>.

24 Mart 1999'da NATO'nun Yugoslavya'ya karşı başlattığı hava harekâtı sonrası Türkler iki tarafla da işbirliği suçlaması ile karşılaşmıştır. Bu nedenle yaşanan şiddet ortamında Türkler bir yandan Sırp ların diğer yandan Arnavutların saldırısına uğramıştır. O dönemde Kosova Türklerini rahatsız edici hareketler ve saldırılar artmıştır. Prizren'de 50 kadar Türk bayrağı yırtılıp, Türk olanlar işten çıkarılırken, devlet organlarında Türkçe kullanılamaz hale gelmiştir. Çok sayıda Türk genci, asker kaçağı olarak Batı Avrupa ülkelerine siyasi mülteci olarak sığınmış veya Türkiye'ye turist olarak gitmiştir. Savaş sırasında Kosova'dan ayrılan Türklerin bir kısmı geri dönmemiştir<sup>20</sup>.

BM Kosova Geçici Yönetim Misyonu ( UNMIK ) yönetimi altındaki Kosova'da Türkler bazı yasal haklarını kaybetmiştir. 1974 tarihli Yugoslav Anayasası'na göre Türkçe Kosova'daki üç resmi dilden biriydi (diğerleri Arnavutça ve Sırpça'ydı)<sup>21</sup>. Türklerin anadillerinde eğitim ve yayın yapma hakları mevcuttu. Fakat UNMIK yönetimindeki yeni Kosova'da hazırlanan anayasal taslakta Türkçe resmi dillerden biri olarak tanınmamıştır. Türk tarafının artan eleştirileri üzerine BM Genel Sekreteri'nin Özel Temsilcisi Bernard Kouchner, Türk toplumuna bir mektup göndererek kendi bölgelerinde anadillerini kullanmaya devam edebileceklerini belirtmiştir<sup>22</sup>. Buna ek olarak, UNMIK yönetimi Türkçe ders saatlerini sınırlamış ve seçimlerle ilgili resmi dökümanları Türkçe yayınlamak istememiştir. UNMIK'in politikaları Türk azınlığın 28 Ekim 2000 seçimlerini boykot etmeleriyle sonuçlanmıştır<sup>23</sup>.

<sup>19</sup>Suroy Altay Recepoğlu, Kosova'da Türk Olmak, Sırp rint Basımevi, Prizren, 2006, s. 40- 41.

<sup>20</sup>Nazif Mandacı, "Balkanlar İle İlişkiler", Der: Haydar Çakmak, Türk Dış Politikası 1919-2008, Ankara, Platin, s. 828.

<sup>21</sup>Erhan Türbedar, "Tarihte Değişen Siyasi ve Sosyal Dengeler İçinde Kosova Türkleri", Balkan Türkleri- Balkanlarda Türk Varlığı, Der: Erhan Türbedar, Ankara, Asam Yay., 2000, s. 90-91.

<sup>22</sup> agm., s. 91.

<sup>23</sup>İlhan Uzgel, "Kosova Sorunu ve Türkiye", Der: Baskın Oran, Türk Dış Politikası Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar, Cilt: 2., İstanbul, 2001, İletişim Yay., s. 513. UNMIK yönetimi altındaki Kosova'da Türklerin yaşadığı sorunlarla ilgili olarak ayrıca bkz. Nazif Mandacı, "The Turks of Kosovo and the Protection of Minority Culture at the Local Level", Perceptions, Cilt 9, No 2, 2004, s. 59-74.

Benzer bir durum Kosova'nın bağımsızlığının ardından ilan ettiği Anayasa'da da geçerli olmuştur. Türkçe sadece Türklerin yoğun olduğu belediyelerde resmi dil olarak kabul edilmiş ve bu da 1974'deki duruma göre Kosovalı Türkler açısından dezavantaj oluşturmuştur<sup>24</sup>.

Mustafa Türkeş'e göre NATO'nun 1999'da gerçekleştirdiği müdahalenin ardından Kosova'da yaşayan Türk azınlığın yaşadığı sorunların giderek daha fazla artması, küresel-bölgesel aktörlerin çıkarlarının birbirlerinden ayrışmasının sonucu olarak görülebilir. Nitekim bu süreçte küresel aktörler Kosova'yı hem siyasi hem de ekonomik açıdan kendi kontrollerine almaya başlamışlardır. Bunun en iyi örneği BM'nin Kosova'da kurduğu yönetim, ABD'nin inşa ettiği *Bondsteel* askeri üssü ve AB'nin Kosova ekonomisinde sağladığı hakimiyettir. Küresel güçlerin Kosova'da sağladıkları etkinlik, bölgesel grupları, mesela Türkleri, giderek daha fazla ihmal etmelerine yol açmıştır<sup>25</sup>.

Bir başka deyişle, Kosova, otoriter bir rejimden bağımsızlığa, demokrasiye ve liberal ekonomiye doğru ilerlerken Türkler yeni dönemde eski haklarından bile mahrum bırakılmıştır. Kosova küreselleştikçe Türkler sahip oldukları hakları da yitirmek durumunda kalmışlardır. Fukuyama'nın perspektifinden baktığımızda Kosova'daki değişim bazı gruplar için liberalizm anlamına gelirken, bazı gruplar üzerinde baskıların daha da artması sonucunu getirmiştir. Aslında bu durum Batı'yla giderek daha fazla entegre olan bölge ve ülkelerde azınlık haklarının daha fazla tanınacağı şeklindeki yaygın kanıya aykırıdır.

Kosova'nın bağımsızlığı ile birlikte 8 Nisan 2008'de kabul edilen Kosova Cumhuriyeti Anayasası 22. maddesi ile azınlıklarla ilgili şu uluslararası sözleşmeler kabul edilmiştir:

- (1) BM Evrensel İnsan Hakları Sözleşmesi,
- (2) Avrupa Konseyi Avrupa İnsan Hakları ve Temel Özgürlüklerini Koruma Sözleşmesi ve Protokolleri,
- (3) BM Uluslararası Medeni ve Siyasi Haklar Sözleşmesi ve Protokolleri,
- (4) Avrupa Konseyi Ulusal Azınlıkların Korunması Çerçeve Sözleşmesi,
- (5) BM Her Türlü Irksal Ayrımcılığın Yok Edilmesi Sözleşmesi<sup>26</sup>.

Kabul edilen bu sözleşme ve protokollere uyum konusunda uluslararası kuruluşlar tarafından Kosova'daki azınlık hakları üzerine yayımlanan hemen hemen bütün raporlarda ülkedeki yasal mevzuat konusunda temel sorun olmadığı ancak uygulama konusunda sorunlar yaşandığı belirtilmektedir. Kosova Türklerini de içine alan ve diğer bütün azınlıklar için geçerli olan bu durum, ülkedeki baskın Arnavut kültürüne ve bunun devlet politikası olmasına bağlanmaktadır.

---

<sup>24</sup> Anayasa metni için bkz.

<http://www.kushtetutakosoves.info/repository/docs/Constitution.of.the.Republic.of.Kosovo.pdf> (Erişim tarihi: 20 Ocak 2010).

<sup>25</sup> Mustafa Türkeş, "Türkiye'nin Balkan Politikasında Devamlılık ve Değişim", Avrasya Dosyası, Cilt 14, No 1, 2008, s. 267-268.

<sup>26</sup> <http://www.kushtetutakosoves.info>, Erişim Tarihi: 20 Şubat 2012

AGİT çerçevesinde oluşturulan Kosova Misyonu yayımladığı yıllık raporlarla ülkede mevcut azınlık sorunlarına değinmektedir. Aşağıda ele alınacağı gibi spesifik olarak Kosova Türklerini ilgilendiren sorunların dışında genel olarak AGİT Kosova Misyonu raporlarında çoğunlukta olmayan toplulukların kültürel, eğitimsel ve dil hakları yanı sıra katılım, geri dönüş ve yeniden entegrasyon haklarının kullanımını konusunda sorunlar ve zorlukların var olduğunu ve etkilemeye devam ettiğini belirtmektedir<sup>27</sup>.

Bu konuda ülkede Kosova Türklerinin en önemli siyasi temsilcisi olan ve 1990 yılında kurulan Kosova Demokratik Türk Partisi ( KDTP ) milletvekili Fikrim Damka AB İlerleme raporlarında yer alan ifadelere dikkat çekmektedir. Damka, AB İlerleme raporlarının ülkede Türklerin hakları konusunda eksik de olsa yapmış olduğu tespitlere yer vermekte ve adım adım bu sürece doğru gidilirken eksik olan tespitler konusunda her türlü yardıma hazır olduklarını vurgulamaktadır. Damka, AB İlerleme raporlarında yer almayan, yaşadıkları sıkıntılarını şu şekilde sıralamaktadır;

-Kosova Radyo Televizyonu (RTK)'nda Türkçe'ye yeteri kadar zaman ayırlanamaması ve ayrılan zamanın doldurulması için programların yapımına gerekli özen ve teknik donanımın RTK idaresi tarafından sağlanılamaması,

-Kültür derneklerinin yeteri kadar belediye ve Kültür Bakanlığı'ndan destek alamamaları,

-Türkçe eğitimde Türkçe yazılan ve tercüme edilen su anda hazır bakanlıkta bulunan basılmayı bekleyen kitapların halen basılmaması, Kosova haritalarının ve atlaslarının Türk dilinde olmaması, Türk çocuklarına okutulan Arnavutca dilinin kitaplarının olmaması,

-Türkçe eğitimin okutulduğu okullarda Türkçe dilinin kullanılmaması,

-Kosova'da resmi kullanımda ve Prizren'de Türkçe resmi dil olmasına rağmen, bugün belediyede asılan yeni tabelaların tek dilde Arnavutça olması, resmi dillerin kullanımının ihlal edilmesi,

-Belediyeye bağlı kurumlarda Türkçe bildirilerin, aile sağlık merkezlerinde, belediye hizmetlerinde, polis merkezlerinde, belediye mahkemelerinde Türklerin yokluğu halkımızın kendi ana dilinde hizmetlerinden yoksun olmaları,

-Prizrende kimliklerin Türkçe verilmemesi,

-Prizren Kamu üniversitesinde Türkçe dilinin kullanılmaması,

-Belediye de doğum belgelerinin ve diğer evrakların Türkçe olmaması,

-Polis, Kosova Güvenlik güçlerinde yeteri kadar Türklerin yer almaması, yapılan giriş sınavlarında kendi anadillerinde yapılmaması bizim çocukların başarısız olmasına sebebiyet vermektedir. Bu da günümüzde bırakın topluluk hakkı olan ama bireysel hakların da ihlali olarak görülmektedir. Ayrıca kamu iş yerlerinde de PTK ve KEK gibi kurumlarda savaş sonrası Türklerin işe alındıkları görülmemiştir<sup>28</sup>.

<sup>27</sup><http://www.osce.org>, Erişim Tarihi: 26 Şubat 2012.

<sup>28</sup><http://kosovaport.com/2011/fikrim-damka-kosovali-turklerin-haklari-acisindan-ilerleme-raporu%E2%80%99nda-eksikler-var/>, Erişim Tarihi: 20 Eylül 2012.

Damka'nın dile getirdiği sorunlar ve genel olarak ülkede Kosova Türklerinin yaşadığı problemler, tüm siyasiler ve sivil toplum kuruluşları temsilcileri tarafından paylaşılmaktadır. Bu nedenle ülkenin AB ile entegrasyon sürecinin, bu sorunlara daha hızlı çözüm üretme konusunda yaygın bir kanaat söz konusudur. Yani Kosova Türkleri, ülkede azınlık haklarının garantiye alınması kapsamında ülkenin AB'ye giriş sürecine destek olmakta ve sivil toplum kuruluşları ve siyasi partileri aracılığı ile bu süreci desteklemektedir. Hatta bu sürece katkı yapmaya hazır olduklarını ifade etmektedirler.

## SONUÇ

Kosova, etnik ve dini yapısı ile Balkanların Soğuk Savaşın sona ermesi sonrası yaşadığı bunalımlardan en fazla etkilenmiş bölgelerinden biridir. Bosna Savaşının sona ermesinin ardından 1999 yılında yaşanan Arnavut- Sırp çatışması, ülkeye NATO kapsamında askeri hareket yapılmasına neden olmuş ve o günden itibaren uluslararası yönetim altına girmiştir.

Kosova'nın 1999 NATO operasyonundan sonra BM ve AB gözetiminde girdiği uluslararası yönetim, ülkenin siyasi- askeri- mali- sosyal ve kültürel olarak bir düzene oturtulması ve bu bağlamda AB ile entegrasyon sürecine hazır hale gelmesi için elzem görülmüştür. Soğuk Savaş sonrası Balkan ülkelerinin genel dış politika eğilimine uygun olarak arzulanan bu durum, ülkenin içinde bulunduğu koşullardan dolayı istenen düzeyde olmamıştır. AB, Kosova'nın 1999 sonrası da içinde bulunduğu çatışma ortamından dolayı, Balkan ülkelerini içine alma projesi olan İstikrar ve Katılım Antlaşmasını geçen yıla kadar hayata geçirmemiştir.

Ülkenin içinde yaşadığı etnik gerilim dışında, Sırbistan ile yaşadığı sorunlar ve ilişkilerin istenen seviyeye gelmemesi, sürecin akamete uğramasında en önemli nedenler olarak söylenebilir. Yine de AB ve uluslararası toplum, ülkenin bağımsızlığını ilan ettiği 2008 yılından sonra entegrasyon sürecini 2012 yılında Sırbistan ile ilişkilerin düzeltilmesi koşulu ile başlatma kararı almıştır.

Bunun en önemli nedeni ile aslında istenen ilerlemenin sağlanamamasına karşılık, ilişkilerin düzeltilmesi ve içte istikrar ile güvenin sağlanması için bu durumu "Havuç-Sopa" politikası çerçevesinde kullanmak olarak değerlendirilebilir. Kosova'nın bu yıldan itibaren başlanan süreçte, AB üyeliği ve diğer uluslararası kuruluşlara kabul edilmesi uzun bir zaman alacaktır. Çünkü ülkenin içinde yaşanan Arnavut - Sırp çatışması ve Sırbistan ile olan ilişkilerin düzeltilmesi, bugünün koşullarında etnik milliyetçilik sarmalı nedeni ile zor gözükmektedir. Yine de ülkenin uluslararası toplum ile ilişkilerinin ve bağının devam etmesi açısından ise Katılım ve İstikrar Antlaşmasının imzalanması zayıf umudun korunması anlamına gelmektedir.

Tüm bu süreçte Kosova'da yüzyıllardan beri azınlık olarak yaşayan Müslüman Türkler, özellikle 1999 sonrası kaybettikleri haklarını geri almak için mücadele vermektedir. Ülkenin Yugoslavya döneminde kurucu unsuru olarak tanımlanan Kosova Türkleri, NATO müdahalesi sonrası kaybettikleri bu durumlarını yeniden kazanabilmek ve ülkede tutunabilmek için başta siyasi olmak üzere eğitim- dil- kimlik- istihdam gibi alanlarda aktif bir hareket içinde bulunmaktadırlar.

Kosova'nın bağımsızlığı ile birlikte kabul edilen 2008 Anayasasında var olan azınlık hakları ile ilgili sözleşmelerin ve anlaşmaların kağıt üzerinde kalmaması ve uygulanması için taleplerde bulunan Kosova Türkleri, ülkede yoğun olarak yaşanan Arnavut çoğulculuğun baskısı engeli ile karşı karşıya gelmektedir.

Kosova'da yaşanan Arnavut milliyetçiliği, ülkenin her alanında kendini göstermekte ve Türkler de bu durum karşısında ülkenin AB ile entegrasyon sürecine daha da olumlu bakmaktadır. AB üyelik süreci ile birlikte insan ve azınlık hakları konusunda yaşanacak olan zorunluluklardan dolayı umutlu olan Kosova Türkleri bu nedenle her platformda bu sürecin başlamasını ve devamını memnuniyetle karşılamaktadırlar.

Dolayısı ile Kosova'nın AB ile entegrasyon süreci ağır aksak da olsa başlamış bulunmaktadır ve Kosova Türkleri de içinde buldukları durum nedeni ile bu süreci yoğun bir biçimde desteklemektedir. Sürecin gelecekteki durumu konusunda kesin bir netlik söz konusu olmasa da başlamış olması ve devamında atılacak adımlar, hem ülke için hem de Kosova Türkleri için olumlu olacaktır.

#### KAYNAKÇA

- Akgün ( 2012 ) Sibel, " Kosova'da Yeniden Yapılandırma Çalışmaları Kapsamında Bugünkü Durum", **Gazi Akademik Bakış**, Cilt: 5, Sayı: 10, ss. 249- 268.
- Arı Tayyar- Pirinççi Ferhat ( 2011 ), " Soğuk Savaş Sonrasında ABD'nin Balkanlar Politikası", **Alternatif Politika**, Cilt 3, Sayı: 1, Mayıs 2011, ss. 1- 30.
- Dağdemir, Elif Uçkan ( 2004 ), "Batı Balkan Ülkeleri İle Türkiye'nin Avrupa Birliği'ne Tam Üyelik Olasılıkları Üzerine Bir Değerlendirme", **Ankara Üniversitesi SBF Dergisi**, 59- 1, ss. 89- 117.
- Erbaş Göknül ( 2005 ), "Avrupa Birliği'nin Ortak Dış ve Güvenlik Politikası Oluşturma Sürecinde Batı Balkanlar", Ankara, Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayımlanmamış Yüksek lisans Tezi.
- Gökdağ A. Bilgehan ( 2007 ), "Kosova Türkleri", **Balkanlar El Kitabı**, Cilt: II, Der: Osman Karatay- Bilgehan A. Gökdağ, Çorum, KaraM- Vadi Yay., ss. 103- 134.
- Hill Christopher and Smith Karen ( 2000 ), **European Foreign Policy, Key Documents**, New York and London, Routledge.
- Holland Martin ( 1992 ), **European Community Integration**, St Martin Press, New York.
- Kut Şule ( 1998 ), "Kosova: Milliyetçiliğin Kör Düğümü", **Foreign Policy**, Güz, Yıl: 1, Sayı: 3, ss. 53- 64.
- Mandacı Nazif ( 2008 ), "Balkanlarda Bunalımlı Yıllar ve Türkiye: 1980- 2000", Der: Haydar Çakmak, **Türk Dış Politikası 1919-2008**, Ankara, Plati, ss. 821- 833 .

- .....( 2004 ), “The Turks of Kosovo and the Protection of Minority Culture at the Local Level”, **Perceptions**, Cilt 9, No 2, 2004, ss. 59-74.
- Recepoğlu Suroy Altay ( 2006 ), **Kosova’da Türk Olmak**, Siprint Basımevi, Prizren.
- Ortaylı, İlber ( 2011 ), “Prizren’de Yaşayan Osmanlı”, **Milliyet**,17 Nisan.
- Soetndorp Ben ( 1999 ), **Foreign Policy in the European Union**, Longman, New york.
- Tsoukalis Loukas ( 1994 ), “The European Community and the Balkans”, **The Volatile Keg: Balkan Security After the Cold War**, Ed: F. Stephen Larrabe, The American University Press, Washington, ss.291- 231.
- Türbedar Erhan ( 2000 ), “Tarihte Değişen Siyasi ve Sosyal Dengeler İçinde Kosova Türkleri”, **Balkan Türkleri- Balkanlarda Türk Varlığı**, Der:Erhan Türbedar, Ankara, Asam Yay.,ss. 61- 94.
- Türkeş Mustafa ( 2008 ), “Türkiye’nin Balkan Politikasında Devamlılık ve Değişim”, **Avrasya Dosyası**, Cilt 14, No 1,ss.253- 281.
- Uzgel İlhan ( 2001 ), “Kosova Sorunu ve Türkiye”, Der: Baskın Oran, **Türk Dış Politikası Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar**, Cilt: 2, ss.508 - 513.

## İNTERNET KAYNAKLARI

- “Kosovo, The European Contribution”, [http://europa.eu.int/comm/external\\_relations/see/fry/kosova/index.htm](http://europa.eu.int/comm/external_relations/see/fry/kosova/index.htm), Erişim Tarihi: 24 Mart 2009
- “Kosova’nın AB Süreci için İlk Adım Atıldı”, <http://www.euractiv.com.tr/genisleme/article/kosovanin-ab-sureci-icin-ilk-adim-atildi-024848>, (30 Haziran 2012 ).
- <http://www.kushtetutakosoves.info>, Erişim Tarihi: 20 Şubat 2012
- <http://www.osce.org>, Erişim Tarihi: 26 Şubat 2012.
- <http://www.kushtetutakosoves.info/repository/docs/Constitution.of.the.Republic.of.Kosovo.pdf>, Erişim Tarihi: 20 Ocak 2010.
- <http://kosovaport.com/2011/fikrim-damka-kosovali-turklerin-haklari-acisindan-ilerleme-raporu%E2%80%99nda-eksikler-var/>, Erişim Tarihi: 20 Eylül 2012.
- TBMM İnsan Hakları İnceleme Komisyonu, Ülkemize Sığınan Suriye Vatandaşlarının Barındıkları Çadırkentler Hakkında İnceleme Raporu, 24. Dönem, 2. Yasama Yılı, 2012.
- T.C. Başbakanlık Afet ve Acil Durum Yönetimi Başkanlığı, AFAD Bilgi Notu, 1.11.2012.
- Türkiye, (1 Ocak 2011–31 Ekim 2012).